

JETOANELE BERĂRIEI GRIVEL DIN BACĂU

Dorel Bălăiță*

Zusammenfassung

Der Artikel stellt zwei Wertmarken der Ende des 19. Jahrhunderts gegründeten Grivel-Brauerei in Bacau vor. Die Stücke sind aus Messing und haben Inschriften in Rumänisch (auf der Vorderseite) und in Deutsch (auf der Rückseite). Die Nennwerte lauten auf deutsche Währung, 1 Mark und 20 Pfennig. Der Autor gibt einen Einblick in die Geschichte des Beginns der Bierindustrie in Bacau. Im Jahr 1867 gründeten die beiden Volksdeutschen Carol und Frantz Haintz am südlichen Stadtrand von Bacau eine Bierfabrik. 1890 kaufte der Schweizer Felix Grivel diese Fabrik und modernisierte sie. Neben der Fabrik eröffnete er auch eine Bierstube, in welcher er Grivel-Bier verkaufte. Das Lokal wurde bald zum Lieblingsplatz von Bacau. 1902 stirbt Felix Grivel plötzlich und sein Erbe, August Grivel, übernimmt das Geschäft. Assoziiert mit einem lokalen Geschäftsmann wird er betrogen und akkumuliert große Schulden. 1908 werden die Fabrik und die Immobilien der Familie Grivel zum Verkauf angeboten. Im Jahre 1916 wurde die Fabrik an Theodor Rădulescu aus Bukarest verkauft welcher den Namen in „Wally“ änderte und sie 1919 an Osias Herșcovici aus Bacau weiterverkaufte. Am 27. März 1927 wurde die Bierfabrik Wally von Mihail Fodor, Martin Fodor und Matei Netto gekauft. Ende 1929 wurden die Fabrik und die Bierstube durch ein Feuer zerstört und nie wieder aufgebaut.

Schlüsselwörter: wertmarken, Grivel-Brauerei, pfennig, mark, Felix Grivel, Bacău, Bierfabrik Wally.

În 1867 doi etnici germani Carol și Frantz Haintz au înființat la marginea sudică a Bacăului de atunci o fabrică de bere pe un teren cumpărat „de la N. Drăgoianu, unde a fost hanul cu cerdac” (Radu 1906 52). Datele statistice întocmite de Primăria Bacău consemnează că la 1877 această fabrică avea doi lucrători și producea circa 1370 vedre de bere utilizând materii prime în valoare de 1644 lei (Zaharia 2013 232). În 1879 fabrica avea 4 lucrători și o valoare anuală a producției de 8000 lei (Zaharia 2013 232), însă berea nu era chiar pe placul localnicilor iar veniturile erau realizate în bună parte din vânzarea drojdiei produse aici: „Bere făcea multă, dar nu era bună, n-o prea beau oamenii. În schimb însă făcea bune drojdii pentru plămădit cozonacii” (Radu 1906 52).

În 1890 elvețianul Felix Grivel cumpără această fabrică și o modernizează, după cum ne mărturisește Costache Radu în monografia sa dedicată Bacăului: „La 1890 fabrica a trecut în proprietatea elvețianului Felix Grivel, pe care o refăcu și o înzestră cu toate mașinile de fabricat bere bună. Și făcea și face și azi bere pe care o bea multă lume, având și o grădină frumoasă, în care vara adesea nu mai găsești scaun. S-a deprins lumea cu bere” (Radu 1906 52).

Grigore Grigorovici în volumul monografic apărut în 1934 notează: „Prima fabrică de bere s'a înființat în anul 1867 de Carol și Frantz Haintz. La 1892 fabrica a trecut în proprietatea lui Felix Grivel, care a refăcut-o și pus-o în funcțiune la 1895. La 1902, August Grivel, un fiu al lui Felix Grivel, luând succesiunea, a condus fabrica până

---

* SC Chimcomplex SA Borzești, Onești.

E-mail: dorelb2003@yahoo.com

în anul 1916, când a fost vândută lui T. Rădulescu din București. În anul 1919, fabrica a fost cumpărată de d. Osias Herșcovici, funcționând sub denumirea „Wally” și în anul 1923, a fost cumpărată de d-nii Matei Fodor, Mihai Fodor și Matei Netto. În anul 1926, fabrica a fost distrusă de incendiu. De atunci nu mai funcționează” (Grigorovici 1934 200).

În scrierile sale de călătorie Nicolae Iorga își amintește de fabrica Grivel situată: „dincolo de orașul propriu-zis, spre Siret, care primește Bistrița la cinci kilometri de Bacău, se întinde o frumoasă alee de case curate; berăria Grivel întemeiată de câteva zeci de ani, cheamă vara lumea la petrecere în grădină” (Iorga 1940 246).

Jetoanele pe care vi le supunem atenției provin de la berăria întemeiată de Felix Grivel și situată pe strada Bacău-Focșani (Socec 1912 42) din orașul Bacău. Felix Grivel era și proprietarul fabricii de bere Grivel de pe strada Bacău-Piatra, după unele surse (Socec 1912 42), iar după altele de pe strada Bacău-Focșani (MO 272/1908 10232-10233). Cele două străzi erau una în continuarea celeilalte și probabil de aici și această confuzie.

Până în prezent se cunosc două jetoane ale berăriei Grivel cu valori nominale diferite, exprimate în monedă germană: 1 Mark și 20 pfennig și cu inscripții în limba română (pe avers) și germană (pe revers). Ambele piese sunt din alamă. Aversul prezintă într-un cerc perlat exterior următoarea inscripție pe două rânduri: **BERARIE / GRIVEL**, iar în partea de jos au fost ștanțate ulterior literele „C și V”¹. Pe revers, în interiorul unui cerc perlat exterior se află inscripționat: în partea de sus circular, în limba germană: „**GUT FUR**” („bun pentru”), iar în partea centrală este valoarea nominală încadrată de două stelute cu cinci colțuri.

Jetonul cu valoarea nominală de 20 pfennig² are diametrul de 20 mm și este inclus în catalogul Schäffer la capitolul de „Emisiuni nelocalizate”, numărul EN-61 (Schäffer 2012 214), necunoscându-se, la data editării catalogului, localitatea în care a funcționat emitentul acestuia. Piesa cu valoarea nominală de „1 mark” este inedită, nefiind catalogată, are diametrul de 24 mm și se află în colecția Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” din Bacău (Bălăiță 2016 315), număr inventar 5036. Jetonul a fost obținut ca urmare a unei donații făcute de Al. Aparu din localitatea Găiceana, județul Bacău.

Anuarul Socec din 1925 (Socec 1925) nu mai înregistrează fabrica de bere Grivel și nici berăria omonimă. După câțiva ani de la moartea lui Felix Grivel proprietățile acestuia au fost scoase la licitație și vândute așa cum rezultă din anunțurile publicate în Monitoarele Oficiale ale vremii, începând cu anul 1908 (MO 272/1908 10232-10233; MO 171/1909 6843-6844; MO267/1910 10584; MO 098/1910 4177-4178). În schimb, Anuarul Socec menționează pe strada Bacău-Focșani, fabrica de bere Rădulescu & Haas (Socec 1925 28), de fapt fosta fabrică Grivel achiziționată de bucureșteanul T. Rădulescu în 1916 după cum ne mărturisește Grigore Grigorovici. Aceste informații ne fac să credem că jetoanele „Berarie Grivel” au fost emise probabil după anul 1895 (când fabrica a fost repornită după modernizare) și au fost în circulație până cel târziu 1916 când fabrica a fost vândută lui Theodor Rădulescu.

¹ În catalogul Schäffer (Schäffer 2012 214) se precizează că de fapt literele incuse sunt A și C, dar inversate, o eroare de interpretare considerăm, cele două litere incuse fiind foarte clare și nelăsând loc la confuzii.

² Jetonul se păstrează într-o colecție particulară.

Fig. 1 - Jeton „Berarie Grivel-20 pfennig”

Fig.2 - Jeton „Berarie Grivel-1 mark”

Felix Grivel, cetățean străin de origine geneveză, „supus elvețian”³, locuia la Răcăciuni (județul Bacău), unde s-a căsătorit cu Tereza Grivel, fostă Haitman, originară din Comănești. Primul copil al familiei, a fost August Grivel, care s-a născut în comuna Domnești-Putna la data de 6 noiembrie 1875 (MO063/1936 2187). Familia se va muta în Bacău, în anul 1877, atunci când Tereza Grivel era însărcinată, stând cu chirie la familia Ion Grorod, din strada Bacău-Focșani nr. 27. La 31 august al aceluși an, ea a născut în acea casă o fetiță, Maria-Tereza (decedată la numai 6 ani)⁴.

În 1884, Felix Grivel cumpără prin intermediarul D. Herman Igner (MO 132/1884 2981), cu 3000 de lei, în „mahalaua” Precista un loc viran, „pedinte de stat”,

³În 1924, urmașul acestuia, August Grivel, a solicitat statului român obținerea cetățeniei române:” Subscrisul, August Grivel, fabricant de bere din Bacău, strada Bacău-Focșani, în etate de 48 ani, născut în comuna Domnești, județul Putna, supus elvețian, am onoare a vă ruga să binevoiți a întocmi un proiect de lege pentru încetățenirea mea, anexând în sprijinul prezentei următoarele acte:1) Declarație autentică că renunț la supușenia elvețiană; 2) Actul meu de naștere; 3) Certificatul Primăriei Bacău că domiciliază în Bacău de peste 40 ani; 4) Certificatul siguranței Bacău că sunt supus elvețian, cu pașaport elvețian; 5) Certificatul Primăriei Bacău că mă bucur de bună purtare; 6) Certificatul Percepției Bacău de dările ce plătesc; 7) Două certificate dela ambele secții ale tribunalului Bacău că nu am fost condamnat; 8) Certificatul din partea liceului din Bacău că am urmat studiile în 1883 acolo. Pe temeiul acestor acte, vă rog să dispuneți facerea formalităților pentru încetățenire” (MO 162/1924 8668). August Grivel va obține cetățenia română în 1936 (MO 063/1936 2187).

⁴ http://bacauepocavol9.blogspot.ro/2016_04_01_archive.html (accesat în 15.04.2016). Îi mulțumim dlui Mihai Ceucă pentru amabilitatea de a ne pune la dispoziție informațiile referitoare la familia Grivel și proprietățile acesteia, descoperite ca urmare a cercetării domniei sale în Arhivele Naționale Bacău.

paie, 11 mese rotunde de brad, 20 fețe de masă uzate, 1 dulap, o mașină pentru pus bere în pahare, 100 rulete pentru pahare. Toată această avere, locul și fabrica, precum și toate obiectele arătate, obiecte ce sunt imobile prin destinație, sunt evaluate de expert la suma de 72.000 lei” (MO267/1910 10584).

În zilele noastre, această suprafață este ocupată de parcul Cancicov, zona de la intrarea principală până la restaurant și până la clădirea administrativă a spitalului județean (Done 2016).

În vara anului 1895 (Wollmann 2012 312), băcăuanii au fost invitați să deguste berea „Grivel” în berăria amenajată în spațiul din preajma fabricii și care avea să intre în conștiința localnicilor ca „Grădina Grivel” sau „Berăria Grivel”, așa cum este inscripționat pe jetoane.

Berăria era dotată cu mese de brad mici, mese mari, „scaune de lemn cu fier la picioare, scaune de lemn fără rezemătoare”, „bănci de lemn cu fier la picioare”, scaune de paie, mese rotunde de brad, pahare diferite, „o mașină pentru pus bere în pahare”, „rulete pentru pahare” (MO 267/1910 10584).

În scurt timp, „Grădina Grivel” devine un loc de promenadă frecventat cu plăcere de băcăuanii dornici de distracție. Aici, în fiecare seară cântau o orchestră și interpreții cântecelor de pahar. Un reporter scria în ziarul „Bacăul” ediția din 25 martie 1925: „Acum treizeci și mai bine de ani, când vârsta copilăriei colora în roz toate aspectele vieții, Bacăul, orașul nostru, avea una din cele mai frumoase grădini de vară. Seara, singuratici, sau în grupuri, băcăuanii de pe vremuri se îndreptau spre Grădina Grivel și ascultând orchestra aleasă sau distrându-se cu numere de varieteu, petreceau câteva ceasuri plăcute, absolut nevinovate și netulburate de nebunia charlestonului de astăzi” (Port 1925 4). În 1908, în grădina berăriei Grivel se țineau reprezentații de „varieteu” de către artiștii ai Teatrului Național din Iași, așa cum era artistul societar Mircea Pella, care doar în luna iunie a ținut șase spectacole (Istrate 2010 309).

Fig. 4 - Schița cadastrală cu localizarea fabricii de bere și a reședinței Grivel⁸

Despre berăria Grivel de pe urma căreia au ramas jetoanele mai sus amintite, Constantin Călin, într-un „Jurnal despre Bacovia” (Călin 2011 15), afirma că era unul din locurile preferate de băcăuani la începutul secolului al XX-lea, numită de aceștia „hala cu bere Grivel”. Denumirea de „hală” provenea de la forma clădirii unde era

⁸ Harta este prelucrată de dl. Mihai Ceucă (<https://bacauepocavol9.blogspot.ro/> -accesat în 15.06.2016)

fabricată și se vindea berea, o „bere delicioasă și igienică”, „răspîndită în partea de sus a Moldovei”.

„Fabrica de bere, cu aburi, F. GRIVEL” a devenit în scurt timp un simbol al micii industrii băcăuane iar berea „Grivel” un brand al orașului. Imaginea „Fabricii de bere cu aburi F.Grivel” s-a păstrat pe o carte poștală de la începutul secolului XX realizată de Editura Centrală E.Goldstein din Bacău⁹ (fig. 5). În imagine, în fața clădirii fabricii de bere este o masă (cu sticle de bere pe ea) în jurul căreia se află opt persoane, posibil printre aceștia să fie chiar Felix Grivel¹⁰.

O descriere amănunțită a fabricii de bere o găsim într-un anunț de vânzare prin licitație publică¹¹, apărut în Monitorul Oficial: „Fabrica de bere situată în strada Bacău-Focșani nr. 34, construită de zid, acoperită cu tablă, cuprinde opt camere cu mașinăriile necesare pentru fabricarea berei și opt beciuri de piatră, având următoarele atenanse: o magazie de scânduri acoperită cu tablă pentru ținut orzul, o sură lungă tot de scânduri, două ghețării, două popicării, două saloane de vară, un bufet, bucătărie, două camere pentru agentul de control, o cameră cu mașinările pentru iluminat grădina și un chioșc de scânduri pentru muzică. În fața fabricii se află o clădire mai mică acoperită tot cu tablă, cuprinzând cinci camere din care una pentru biroul fabricii. Grădina fabricii este plantată cu pomi neroditori. Acest imobil, împreună cu locul de pe îngrăditură din față se mărginește la răsărit cu strada Bacău-Focșani, la apus cu țarina orașului, la miazănoapte cu imobilul d-nei Berescu și la miazăzi cu imobilul jandarmeriei”, (MO 272/1908 10232-10233).

Bolnav de bronho-pneumonie, Felix Grivel, nu apucă să se bucure prea mult de succesul afacerii sale. În data de 23 decembrie 1902, Felix Grivel moare la numai 57 de ani (Ceuca 2017 158) și este înmormântat în sectorul catolic al cimitirului din comuna Domnița Maria (azi cimitirul Central din Bacău), rândul 24, locul 9¹².

Fig. 5 - Fabrica de bere cu aburi Felix Grivel

⁹ Îi mulțumim colecționarului Mihai Ceucă (Bacău) pentru permisiunea de a publica această carte poștală aflată în colecția domniei sale.

¹⁰ Despre această carte poștală, pasionatul cercetător cartofil Mihai Ceucă susține că ar fi editată în 1902 (Ceuca 2016 167). Pe cartea poștală nu este trecută o dată a editării. Felix Grivel a decedat la 23 decembrie 1902, deci șansele ca unul dintre personajele din imagine, poate unul din cei trei aflați la masă, să fie chiar patronul fabricii sunt foarte mari.

¹¹ Prin anunț se scotea la vânzare partea indiviză din imobilele situate în Bacău proprietatea domnului August Grivel, comerciant, domiciliat în Bacău, fiul lui Felix Grivel „care nu a fost următor a achita suma de 10.000 lei capital” ce-i datora lui Albert Patrognat.

¹² <https://bacauepocavol9.blogspot.ro/> (15.06.2016)

„Fabrica de bere și afacerea au fost preluate de unul dintre cei doi fii moștenitori, August Grivel. Misiune dificilă pentru un tânăr de numai 27 de ani. Lucrase împreună cu tatăl său și cunoștea tehnologia fabricării berii, dar nu beneficia încă de spiritul de luptă și de ajutorul partenerilor comercianți pe frontul dur al concurenței. Se apropiiau ani grei pentru capitalul românesc și numai originea elvețiană a tânărului August nu era suficientă în condițiile în care fabricile mari și capitalul străin sufocau mica industrie românească”¹³ (Done 2016).

În 1903, la expoziția „Asociației Române pentru înaintarea și răspândirea științelor”, Fabrica de bere „F.Grivel succesori et Comp.”¹⁴ era premiată cu medalia de argint¹⁵.

În 1905 fabrica de bere Grivel producea cca 546 de hectolitri de bere (Done 2016) iar în 1914, 580 hectolitri¹⁶.

Afacerea moștenită de la Felix Grivel părea să meargă bine. Cu toate acestea, August Grivel în lipsa de capital rulant se asociază cu un afacerist local fără scrupule, „Ozias Feldman, fost croitor, crâșmar, posesor de moșie, conducător și profesor de falimente, cămătar și în cele din urmă berar” (Done 2016). August Grivel s-a trezit în scurt timp cu firma devalizată. Ziarul băcăuan „Nordul” din 8 mai 1909 relatează, în detaliu, șarlatania lui Feldman, care a reușit să se asocieze cu neexperimentatul August Grivel (Done 2016).

În asociație, O. Feldman a intrat cu 20.000 de lei împrumutați de la prieteni, iar A. Grivel cu întregul patrimoniu mobil și imobil al fabricii de bere. Feldman a încercat să falsifice datele contabile pentru a-și însuși întreaga fabrică, însă August Grivel a reușit să descopere escrocheria, să-și salveze averea, dar pagubele erau considerabile și au dezechilibrat activitatea fabricii. În finalul amplei relatări, ziaristul consemna: „Iată încă o dovadă de modul meschin cum a lucrat acest Feldman în dauna casei Grivel; așa că dacă această fabrică a rămas încă proprietatea familiei Grivel, aceasta se datorește numai marelui filantrop și mărinimos domn A. Lucas, din Brăila, care a intervenit de a scăpat această fabrică din ghiarele nesățioase ale lui Feldman”. În ajutorul proprietarului afectat a venit și redacția ziarului care, în același număr, a publicat un amplu articol de prezentare favorabilă. Remarcabilă concluzia redacției: „Domnul August Grivel și-a dat silința și au triumfat cu berea d-sale să concureze până la întrecere cu berea fabricilor principale din țară. D-sa a contribuit astfel la succesul acestei industrii în țara românească și este natural ca fabrica d-sale să fie încurajată de publicul consumator. Noi urăm fabricii d. Grivel un succes desăvârșit” (Done 2016).

În martie 1908, Monitorul Oficial nr. 272 publică petiția adresată de creditorii Tribunalului Bacău, prin care aceștia cereau „punerea în vânzare cu licitație publică a părții indivize din imobilele situate în Bacău, proprietate a d-lui August Grivel”. Erau scoase la licitație terenurile cu case din strada Precista nr. 30 și din str. Bacău-Focșani nr. 47, precum și terenul cu fabrica de bere și atenansele sale. Domeniul Grivel, care intrase în uzul popular drept „dealul Grivel”, cunoscut sub acest nume și astăzi, începea să se surpe. În data de 12 februarie 1910, Albert Patrognet, profesor din Iași cere Tribunalului Bacău prin petiția nr.24.481/909 punerea în urmărire și vânzare silită,

---

¹³ <https://donedelaeconomic.blogspot.ro/p/industrie.html> (14.07.2016)

¹⁴ În anunțul publicat în ziarul Adevărul, nr. 5144, 23 noiembrie 1903 p.2, fabrica de bere F. Grivel este prezentată ca fiind din Galați, cu siguranță o eroare de redactare.

¹⁵ Adevărul, nr. 5144, 23 noiembrie 1903 p.2

¹⁶ Informația ne-a fost pusă la dispoziție de dl Traian Popescu (Germania) autorul celui mai amplu repertor al fabricilor de bere din România: Traian Popescu, Brauerei Verzeichnis – Rumänien[Indicatorul fabricilor de bere – România], Hohenkirchen, ediția I (1986), II (1988), III (1995), IV (2011), V (2012), Fürth, Essen.

pentru ieșirea din indiviziune a trei imobile situate în orașul Bacău, care au aparținut defunctului Felix Grivel, pentru datoriile pe care urmașul acestuia, August Grivel, le avea la el, 10.000 lei (MO267/1910 10584). Din același document aflăm că urmașii lui Felix Grivel sunt, August Grivel-fiu, de „profesiune industriaș și proprietar, domiciliat în Bacău, strada Bacău –Focșani nr.36”, George Grivel-fiu „de profesiune proprietar” și soția defunctului, Tereza, „de profesiune liberă”, ambii domiciliați în strada Precista nr.30. Cele trei imobile erau: fabrica de bere împreună cu berăria, reședința familiei de pe strada Precista nr.30 și un teren viran la marginea orașului pe strada Bacău-Focșani nr.47. Asupra acestor imobile mai există o ipotecă înscrisă la nr.152/904 în valoarea de 83.000 lei în favoarea dlui Andrei Lucas proprietar din Brăila.

Fig. 6 - Interior hala de pregătire a butoaielor¹⁷

Tentativele de vânzare au eșuat rând pe rând și abia în anul 1916 fabrica, doar ea, a fost vândută lui Ioan Theodor Rădulescu, din București (Ceucă 2017 158). După Primul Război Mondial în anul 1919, proprietarul bucureștean a vândut fabrica unui băcăuan, marele comerciant, angrosist de cereale, Osias Herșcovici (Grigorovici 1934 200). Fabrica și-a schimbat denumirea în „Wally” (Ceucă 2017 159). Valoarea tranzacției a fost de 3 milioane lei suma fiind achitată până la 1 mai 1924 (Ceucă 2017 159).

„Mobilierul din magazia fabricii nu a mai fost scos niciodată în grădina-berărie. Lămpile cu acetilenă fuseseră înlocuite de ceva vreme cu cele electrice, dar atmosfera romantică a grădinii nu mai putea fi reînviată” (Done 2016). Ziarul „Bacăul” încerca să reînsoflească speranța, publicând frecvent o reclamă desfășurată pe două coloane: „Fabrica de bere și maltz „WALLY”, proprietar Osias Herșcovici din Bacău, aduce la cunoștință debitanților de băuturi că are un însemnat lagăr de BERE de calitate bună și poate să servească prompt la cerere ori ce cantități la prețuri convenabile”. În același timp, același ziar publica pe trei coloane o reclamă concurentă care anunța că „Restaurantul I. Drăgan, din str. Bacău-Piatra nr. 14, și Grădina Publică, cel mai frecventat local din Bacău, oferă mâncăruri excelente, vinuri superioare și BERE LUTHER. Totul în acordurile unei orchestre clasice”. Presat de concurență, patronul Herșcovici anunța, în luna octombrie 1925, prin intermediul aceluiași ziar local că: „mărinđ fabrica, dispunem permanent de un mare stock de BERE de calitate bună și

¹⁷ Imaginea a fost găsită pe internet la adresa <https://prezi.com/zhsbwurst6-industria-bacaului/> (10.02.2015) și avea precizarea că ar fi o fotografie de la fabrica Grivel.

satisfacem cerințele prompt și conștiincios pentru deplina mulțumire a clienților”. Pentru a-și asigura victoria în lupta cu concurenții mai face un efort, schimbă strategia și lansează, în luna mai 1926, noua sa reclamă: „Cereți pretutindeni Berea Specială «München» din fabrica «WALLY» - Bacău, cea mai gustoasă și aromată, care înfrânge orice concurență, 11 Lei litrul” (Done 2016). În noiembrie 1926 ziarele vremii anunțau că „fabrica de Bere WALLY este aprovizionată pentru toată iarna cu o Bere specială și servește în sticle la cerere de la 10 litri în sus la domiciliul clienților. Comenzile se primesc telefonice sau prin scris”.

„La 27 martie 1927 fabrica de bere Wally a fost cumpărată de către d-nii Mihail Fodor, Martin Fodor și Matei Netto. Din sorginte sigură, aflăm că s-a plătit întreaga sumă, ceia-ce ne îndrituește să sperăm că berea se va ieftini, fabrica neavând greutățile unor obligațiuni financiare. Berea se va desface sub numele de BRIGADIRU¹⁸. Urâm proprietarilor reușită deplină în noua întreprindere, fiind convinși de aceasta, prețuind calitățile și cunoștințele comerciale ale d-lui Mihail M. Fodor” (Ceuca 2017 159), astfel consemna ziarul local „Aurora Bacăului” vânzarea din nou a fabricii de bere.

În octombrie 1929, Matei Netto și Martin Fodor „îi cesionează lui Anton M. Fodor din Bacău drepturile lor sociale în Societatea în nume colectiv „Mihail M. Fodor & Comp.”, fabrica de bere și malț, Mihail M. Fodor, Matei Netto și Martin Fodor din Bacău, strada Bacău-Focșani, cu prețul de 500.000 lei partea dlui Matei Netto și 600.000 lei partea dlui Martin Fodor. Tot activul și pasivul dlor Matei Netto și Martin Fodor, trec asupra dlui Anton M. Fodor. Mihail M. Fodor consimt la această cesiune primind coasociat pe d. Anton M. Fodor” (MO 254/1929 13439). Printr-un alt act Mihail M. Fodor, contra sumei de 465.000 lei cesionează lui Anton M. Fodor și partea sa, astfel că acesta din urmă rămâne singurul proprietar al activului și pasivului societății în nume colectiv „Mihail M. Fodor & Comp.”, fabrica de bere și malț, Mihail M. Fodor și Anton M. Fodor (MO 254/1929 13439).

La sfârșitul anului 1929, ziarul „Bacău” din 9 decembrie, consemna că la fabrica de bere a avut loc un mare incendiu, acesta pornind de la o magazie din „fundul fabricii” și care s-a extins cu repeziciune datorită vântului foarte puternic, (Ceucă 2017 159-160). Autoritățile locale sosite la fața locului au constatat cu surprindere ce a ars: „... a fost distrusă întreaga clădire a fabricii, cu toate instalațiunile respective: sala de fermentație, sala căzilor, sala mașinelor, sala de aprovizionare și umplere precum și marea magazie, în care se găsea o cantitate enormă de orz și meiu. Magaziile de sticle și butoaie au fost complet distruse. Au scăpat neatinsse doar birourile fabricii, în care se găseau registrele. Pagubele se cifrează la 8 milioane de lei. Fabrica era asigurată pentru suma de 32 milioane de lei la Soc. Guardian” (Ceucă 2017 160).

Acest incendiu a însemnat sfârșitul fostei fabrici de bere și a berăriei Grivel care nu au mai fost refăcute niciodată. Motiv de incursiune în istoria începuturilor industriei de bere băcăuane, jetoanele păstrate până astăzi în colecții particulare sau muzeale și prezentate în acest material lasă încă întrebări care așteaptă răspunsuri: De ce Felix Grivel a preferat ca valorile nominale trecute pe jetoane să fie în monedă germană, atât timp cât la alte berării/restaurante din țară se utilizau jetoanele cu valori nominale exprimate în moneda națională. Să fi fost Grivel un nostalgic al universului german din care proveneau strămoșii săi? Au fost aceste jetoane, care erau „Gut fur”, 1 mark sau 20 pfennig, un fel de suveniruri utilizate doar de clienții vorbitori de limbă germană care ajungeau la berărie și înțelegeau înscrisurile de pe ele? Dacă da, de ce ar mai fi avut valoare nominală? Sau poate că aceste pseudomonedele puteau fi utilizate pentru achiziționarea unei anumite cantități de bere ori erau dovada plății unei garanții pentru

---

¹⁸ Era o găselniță comercială a noilor patroni care mizau pe faptul că denumirea berii produse de ei era asemănătoare cu vestita bere Bragadiru.

butoaiele de bere de anumite capacități în care se livra clienților bere și a căror contravaloare era restituită la returnarea butoaielor goale? Oare aceste jetoane erau utilizate doar în relațiile cu comercianții germani din Galați și Brăila cu care Grivel avea bune relații¹⁹? Mai existau și alte valori nominale ale acestor jetoane?

O viitoare cercetare mai amplă în arhive va lămuri cu siguranță întrebările ridicate de această primă documentare.

---

¹⁹ <https://donedelaeconomic.blogspot.ro/p/industrie.html> (14.07.2016).

Bibliografie

- Adevărul – *Adevărul*, nr. 5144, 23 noiembrie 1903
- Bălăiță 2016 – D. Bălăiță, *Jetoane românești din colecția Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău*, în *Carpica*, XLV, 2016, pp. 313-322.
- Călin 2011 – C. Călin, *Jurnal despre Bacovia (2)*, în *Ateneu* 48.1, (497), ianuarie 2011.
- Ceucă 2016 – M. Ceucă, *Bacău, urbea în oglinzile timpului*, în *ActaBAANB XI*, 2016.
- Ceucă 2017 – M. Ceucă, *Palatul Camerei de Industrie și Comerț Bacău*, în *ActaBAANB XII*, 2017.
- Done 2016 – P. Done, *Berea de Bacau – poveste tragică fără de sfârșit*, disponibil la adresa web <http://www.desteptarea.ro/berea-de-bacau-poveste-tragica-fara-sfarsit/> (20.06.2016).
- Grigorovici 1934 – Gr. Grigorovici, *Bacăul din trecut și de azi. Culegeri monografice*, Bacău, 1934.
- Iorga 1940 – N. Iorga, *România cum era până la 1918. Moldova și Dobrogea*, vol. II, București, 1940.
- Istrate 2010 – R. S. Istrate, *Viața culturală în orașul Bacău între anii 1900-1918*, în *Carpica XXXIX*, 2010, pp. 308-319.
- MO 132/1884 – *Monitorul Oficial al României*, nr. 132, 19 septembrie 1884.
- MO 272/1908 – *Monitorul Oficial al României*, nr. 272, 9 martie 1908.
- MO 171/1909 – *Monitorul Oficial al României*, nr. 171/ 31 octombrie 1909.
- MO 267/1910 – *Monitorul Oficial al României*, nr. 267, 28 februarie 1910.
- MO 098/1910 – *Monitorul Oficial al României*, nr. 098, 4 (17), August 1910.
- MO 162/1924 – *Monitorul Oficial al României*, nr. 162, 27 iulie 1924.
- MO 254/1929 – *Monitorul Oficial al României*, partea a 2-a, nr. 254, 14 noiembrie 1929.
- MO 063/1936 2187 – *Monitorul Oficial al României*, partea 1, nr. 063, 16 martie 1936.
- Port 1925 – R. Port, *O vizită la fabrica de bere M. Fodor & Co*, în *Bacăul*, 6, 57, 25 martie 1925.
- Radu 1906 – C. Radu, *Bacăul de la 1859 la 1900*, Tip. Margulius, Bacău, 1906.
- Schäffer 2012 – E. Schäffer, *România, jetoane, semne valorice și mărci. Tokens, tags and chips*, Guttenbrun, 2012.
- Socec 1925 – *Anuarul Socec al României Mari, 1924-1925*, București, vol. II, 1925.
- Socec 1912 – *Anuarul Socec - România și capitala București*, anul al III-lea, 1912. București, 1912.
- Volker 2012 – W. Volker, *Patrimoniul preindustrial și industrial în România*, vol. III, Ed. Honterus, Sibiu, 2012.
- Zaharia 2013 – D. Zaharia, *Bacău, istorie adevărată*, Bacău, 2013.

Resurse web

- <https://bacauepocavol9.blogspot.ro/> (15.06.2016).
- <http://www.rom-auslandschweizer.uzh.ch/zeittafel/19jh.html> (21.12.2015).
- <http://www.desteptarea.ro/berea-de-bacau-poveste-tragica-fara-sfarsit/> (20.06.2016).
- <https://donedelaeconomic.blogspot.ro/p/industrie.html> (14.07.2016).
- <https://prezi.comzhswbursst6-industria-bacaului/> (10.02.2015).

